

**Sprawozdanie z ogólnopolskiej konferencji naukowej
Teksty zalecające w książce dawnej i współczesnej
(Instytut Nauk o Literaturze Polskiej, Wydział Filologiczny
Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 29–30 października 2014)**

W dniach 29–30 października 2014 roku na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach – w sali Rady Wydziału im. Zbigniewa Jerzego Nowaka miało miejsce spotkanie początkujących i doświadczonych badaczy, którzy poświęcili uwagę różnorodnym, zawartym w dawnej i współczesnej książce, wypowiedziom wprowadzającym w obieg czytelniczy dzieła zróżnicowane pod względem tematyki, charakteru i adresu przez stosowanie rozlicznych strategii pozyskania przychylności odbiorców zarówno dla autorów, jak i dla konkretnych publikacji. Na dwudniowej konferencji zorganizowanej przez Zakład Historii Literatury Baroku i Dawnej Książki Instytutu Nauk o Literaturze Polskiej im. Ireneusza Opackiego wystąpiło 20 referentów z 6 krajowych ośrodków akademickich i badawczych: Uniwersytetu Łódzkiego, Uniwersytetu Śląskiego, Uniwersytetu Rzeszowskiego, Instytutu Badań Literackich i Instytutu Sztuki PAN w Warszawie oraz Uniwersytetu Warszawskiego.

Pierwszego dnia konferencji w imieniu organizatorów gości przywitała dr hab. prof. UŚ Mariola Jarczykowa – kierownik Zakładu Historii Literatury Baroku i Dawnej Książki. Otwierając konferencję, podkreśliła, iż obrady ściśle wiążą się z prowadzonymi od kilku dziesięcioleci studiami pracowników Zakładu nad dawną literaturą i książką, inspirowanymi przez szkołę badawczą utworzoną na śląskiej polonistyce przez prof. dr hab. Renardę Ocieczek. Przypomniała również, że pokłosem wydawniczym tych badań oprócz licznych rozpraw opublikowanych w wielu wydawnictwach zbiorowych i autorskich książkach są trzy publikacje w całości poświęcone różnym elementom literackiej i edytorskiej oprawy dzieł w dawnych drukach, w tym monograficzne tomy dotyczące przedmów oraz dedykacji: *O literackiej ramie wydawniczej książek dawnych*, *Przedmowa w książce dawnej i współczesnej* oraz *Dedykacja w książce dawnej i współczesnej*¹.

Inauguracyjnym obradom przewodniczył dr hab. prof. IBL PAN Jacek Wójcicki. Jako pierwszy wystąpił mgr Marek Job (UŚ), który przybliżył podlegające zasadom retorycznym sposoby tworzenia *prooimion*, czyli wstępów do mów, w dziełach naukowych Archimidesa z Syrakuz oraz Strabona, a także metody autokreacji tych twórców w omawianych tekstach. W wystąpieniu, które dr hab. Anna

1 *O literackiej ramie wydawniczej w książkach dawnych*. Red. R. OCIECZEK. Katowice 1990; *Przedmowa w książce dawnej i współczesnej*. Red. R. OCIECZEK, przy współudziale R. RYBY. Katowice 2002; *Dedykacja w książce dawnej i współczesnej*. Red. R. OCIECZEK, A. SITKO. Katowice 2006.

Sitkowa (UŚ) poświęciła ukształtowaniu ramy wydawniczej zbioru kazań (1581) katolickiego pisarza Marcina Białobrzeskiego, szerzej omówione zostały wypowiedzi o charakterze zalecającym, w tym wypowiedzi autora na temat celu napisania dzieła. W konkluzji swojego wystąpienia referentka stwierdziła, że o słabej recepcji tej postylli przesądził brak indeksu rzeczowego (regestru), który ułatwiłby korzystanie z rozbudowanej i erudycyjnej publikacji. Pierwszą część obrad zamknął referat mgr Iwony Rak (UŚ), która wskazała i szerzej scharakteryzowała zalecające aspekty elementów ramowych w staropolskich edycjach dwóch postylli Jakuba Wujka. Uwagom na temat znaczenia kaznodziejskich zbiorów jezuity dla polskiej homiletyki towarzyszył przegląd tekstów ramowych, którymi opatrywano kolejne wydania dzieł, między innymi wierszy rekomendujących czytelnikom te dzieła, przedmów i dedykacji.

Po krótkiej przerwie nadrzędną problematykę konferencji na przykładzie edycji zróżnicowanych gatunkowo utworów przybliżyli autorzy wystąpień, które wypełniły drugą część obrad. Wypowiedziom o charakterze zalecającym w historiograficznych dziełach z końca XVI i początku XVII wieku – w kronikach Macieja Strykowski, Marcina Bielskiego, Marcina Kromera i Aleksandra Gwagnina – uwagę poświęcił dr hab. Michał Kuran (UŁ). Referent podkreślił duże zróżnicowanie omawianych tekstów zarówno pod względem formalnego ukształtowania, przekazywanych wiadomości, jak i autorstwa, pisali je bowiem autorzy, tłumacze i wydawcy bądź drukarze; ponadto wskazał liczne podobieństwa w treści piśmienniczych elementów delimitacyjnych omawianych dzieł. Następnie głos zabarała dr hab. prof. UŚ Mariola Jarczykowa (UŚ), która omówiła w swoim wystąpieniu różnorodne teksty tworzące ramę wydawniczą w staropolskich wydaniach wybranych przykładów Księgi Psalmów – Walentego Wróbla, Mikołaja Reja, Jakuba Lubelczyka, Jana Kochanowskiego, Jakuba Wujka, Macieja Rybińskiego, a także w edycji – do niedawna uznawanej za zaginioną – tłumaczenia tej biblijnej księgi, które sporządził Salomon Rysiński. Przybliżając różnorodne pod względem gatunkowym części ramowe wskazanych dzieł (listy dedykacyjne, przedmowy do czytelnika, wiersze rekomendacyjne), referentka skoncentrowała się na zalecających funkcjach tych elementów utworów, a także postulowała podjęcie badań komparatystycznych nad odgrywanymi analogiczną rolę w dawnej książce elementami piśmienniczymi. Drugą część obrad zamknęło wystąpienie mgr Moniki Drożdżewicz (UW) poświęcone tekstom ramowym w edycjach polskich mesjad pasyjnych z XVII wieku – utworów Abrahama Roźniatowskiego, Wespazjana Kochowskiego i Wacława Potockiego. Referentka skupiła uwagę na tych elementach wypowiedzi, w których dookreślano krąg odbiorców, przybliżano wizerunek autora, a przede wszyst-

kim pochlebnie wartościowano polecane czytelnikom dzieła, kładąc szczególny nacisk na ich użytkowy charakter.

Popołudniowe obrady, które poprowadził dr hab. prof. UR Marek Stanisław, rozpoczęły się od wystąpienia mgr Małgorzaty Marcinkowskiej (UŚ), poświęconego zalecającym aspektom przedmów do czterech modlitewników z drugiej połowy XVIII stulecia. Referentka zwróciła uwagę, iż tylko niewielką część tego typu wydawnictw o charakterze użytkowym poprzedzano wstępnymi tekstami, a prezentowane druki w większości anonimowi wydawcy bądź autorzy rekomendowali odbiorcom jako przydatne do pielęgnowania życia religijnego, zachęcając równocześnie wiernych do nabożnego odczytywania modlitw i rozmyślań. Kolejne wystąpienie poświęcone tekstom zalecającym w łacińskojęzycznych dziełach Famiana Strady i Jana Kwiatkiewicza przedstawiła dr Iwona Słomak (UŚ). Zgodnie z obserwacjami autorki, która przybliżyła słuchaczom wskazane podręczniki wymowy, granice między okalającymi dzieła nagłówkami, przedmową do czytelnika i dedykacją mają charakter płynny. Jak zauważyła referentka, w tekstach o charakterze zalecającym twórcy często zwracali się do odbiorców, wykorzystując figury alegoryczne oraz topos skromności autora w sposób afektywny, który zbliżał język wypowiedzi twórców do konstrukcji obecnych w listach miłosnych. Z kolei mgr Anna Malińska (UŚ) omówiła różne strategie stosowane w przedmowach i listach dedykacyjnych zamieszczonych w pasyjnym tryptyku z początku XVIII wieku. Augustyn Rakiewicz projektował trzy kręgi odbiorcze (świeckich czytelników i czytelniczek oraz kaznodziejów) poszczególnych dzieł, a także proces lektury tych modlitewników.

Ostatnią część obrad pierwszego dnia konferencji otworzyło wystąpienie dra Igora Piotrowskiego (UW) na temat zwrotów do czytelnika w krótkiej przedmowie poprzedzającej *Opis obyczajów... Jędrzeja Kitowicza*. Analizie projektowanej przez pisarza relacji z odbiorcą towarzyszyło omówienie wzorca gatunkowego dzieła, sposobów postrzegania świata przez osiemnastowiecznego autora, a także recepcji jego twórczego dorobku. Następnie referat wygłosił dr Piotr Morawski (UW). Uwaga badacza skoncentrowała się na ukształtowaniu i funkcjach wypowiedzi wstępnych, które poprzedzały teksty oświeceniowych komedii. Analiza przedmów do wydań trzech sztuk (*Natretów* Józefa Bielawskiego, *Małżeństwa z kalendarza* Franciszka Bohomolca i *Panny na wydaniu* Adama Kazimierza Czartoryskiego) oraz doniesień z epoki na temat ich premier na stołecznych scenach stały się podstawą stwierdzenia, że nadrzędną funkcją tych cząstek ramowych było swoiste „przeniesienie” tekstu dramatycznego ze sceny do druku, co wiązało się z zamieszczaniem informacji o samych przedstawieniach, reakcjach publiczności i późniejszych komentarzach oceniających te

inscenizacje. Ostatnie wystąpienie tego dnia obrad było poświęcone szerokiemu spektrum wypowiedzi o charakterze zalecającym w drukach polskich drugiej połowy XVIII wieku. W swoim referacie dr hab. Bożena Mazurkova (UŚ) przybliżyła różne pod względem gatunkowym teksty ramowe (między innymi przedmowy autorów, tłumaczy i wydawców, wiersze komplementujące pisarzy oraz ich dzieła, autentyczną korespondencję dotyczącą wydawanych publikacji, aprobaty cenzorskie), które prezentowały odbiorcom konkretne książki, a ponadto usytuowała owe przekazy w kontekście kształtującej się wówczas instytucji krytyki literackiej.

Drugiego dnia obrad gości przywitała dr hab. Bożena Mazurkova, która następnie powierzyła dr hab. Annie Sitkowej (UŚ) przewodniczenie przedpołudniowym obradom. Jako pierwszy wystąpił dr hab. prof. UR Marek Stanisław (UR). Jego referat dotyczył różnych zastosowań topiki skromnościowej w przedmowach do zbiorów poetyckich z pierwszej połowy XIX wieku, w tym również jej aspektów zalecających tej topiki. Poddając analizie przedmowy takich twórców, jak Stefan Witwicki, Antoni Edward Odyniec, Adam Mickiewicz i Konstanty Gaszyński, referent szczególnie uwagę poświęcił napięciu między użyciem topiki skromnościowej a kreacją romantycznego „ja”. Ponadto naświetlił przyczyny zainteresowania twórców tego okresu tą odmianą topiki i określił, co nowego wprowadziło pokolenie twórców romantycznych, kreując wizerunek autora skromnego. Następnie reprezentująca tę samą uczelnię mgr Beata Sołczyk scharakteryzowała zróżnicowane pod względem gatunkowym teksty ramowe (między innymi motto, dedykacje, aprobaty cenzorskie, listy prenumeratorów, przedmowy) dziewiętnastowiecznych dramatów polskich pisarek z różnych środowisk społecznych – z zamożnych i ubogich rodzin. Jak podkreśliła referentka, w publikacjach autorek z bogatych rodzin wypowiedzi wstępne nierzadko formułowali wydawcy, natomiast autorki z ubogich rodzin same redagowały wypowiedzi zachęcające do lektury. Następne wystąpienie, dra hab. prof. IBL PAN Jacka Wójcickiego, poświęcone było mało znanej, przez lata pisanej książce greckokatolickiego księdza Jerzego Hlinkowskiego, która dotychczas pozostaje w rękopisie. Badacz przybliżył treść owej książki i jej genezę wiążącą się ze śmiercią żony autora, a także poświęcił uwagę różnorodnym elementom ramowym tego obszernego dzieła, między innymi wypowiedzi wstępnej, cytatami z Biblii, indeksom z wierszowanymi streszczeniami. W wystąpieniu próbie określenia antropologicznego i filozoficznego kontekstu tego piśmienniczego przekazu towarzyszyło dążenie do przybliżenia kompozycji tekstu, który wraz z rozrastaniem się wielokrotnie ulegał zmianie. Następnie mgr Małgorzata Piecuch (UŚ) przywołała i scharakteryzowała zachęty do lektury publikowane w dziewiętnastowiecz-

nych wydaniach *Kazań sejmowych* Piotra Skargi. Uwaga referentki skupiła się na odtworzeniu na podstawie tych wypowiedzi ramowych wizerunku staropolskiego kaznodziei, wizerunku ukształtowanego w tym stuleciu, a także na przybliżeniu polityczno-społecznego kontekstu zmiany, jaka dokonana się w postrzeganiu dzieł Skargi. Pierwszą część przedpołudniowych obrad zamknęło wystąpienie mgr Anny Jaworskiej (UŚ), poświęcone filozofii Stanisława Brzozowskiego. Na podstawie analizy wybranych dzieł pisarza referentka przybliżyła cele, jakie nowoczesnej literaturze polskiej nakreślił twórca, szczególną uwagę poświęcając zaleceniom lekturowym, które myśliciel wprowadził do swoich utworów.

Po krótkiej przerwie przewodniczenie ostatniej części obrad objęła dr hab. Anna Sitkowa (UŚ). W pierwszym wystąpieniu mgr Karolina Prymlewicz (IS PAN) poddała analizie wydany w 1956 roku zbiór rysunków satyrycznych Zbigniewa Lengrena, poprzedzony przedmową Edwarda Rudzkiego. Dzieła karykaturzysty stały się punktem wyjścia rozważań poświęconych dyskusji na temat zadań i społecznej funkcji satyryków, jaka odbyła się w pierwszym dziesięcioleciu PRL-u. Głównym punktem odniesienia dla autorki była przybliżona we wskazanej przedmowie Rudzkiego koncepcja „ahumorozy”, która stanowiła krytykę negatywnego stosunku publicystów i komentatorów tamtych lat do utworów humorystycznych, nawet tych pozbawionych wyraźnych odniesień politycznych. Następnie głos zabrała dr hab. Teresa Banaś-Korniak (UŚ), która skupiła uwagę na zalecających strategiach wypowiedzi wstępnej Sebastiana Petrycego w staropolskim wydaniu przekładu pieśni Horacego, a także we wprowadzeniu do lektury, którym Jacek Wójcicki poprzedził współczesną edycję tego dzieła w serii Biblioteka Pisarzy Staropolskich. Ostatnie wystąpienie, przygotowane przez dr hab. Iwonę Loewe (UŚ), było poświęcone wypowiedziom zamieszczanym na okładkach wydawnictw dla dzieci i młodzieży. Referentka, opierając swe rozważania na koncepcji paratekstów Gerarda Genette’a, wyróżniła w zebranych (w ciągu dziesięciu lat) materiale badawczym typy strukturalne różnorodnych tekstów drukowanych na okładkach (tytuły, noty przybliżające treść dzieł i sylwetki autorów). Szczególną uwagę skoncentrowała na perswazyjnych i reklamowych aspektach prezentowanych w wystąpieniu zapisów wydawniczych.

Po zakończeniu wystąpień i dyskusji nad nimi dr hab. Bożena Mazurkowska złożyła podziękowania uczestnikom konferencji za przygotowanie i wygłoszenie interesujących referatów, a także za udział w rzeczowej dyskusji. Obejmując refleksją problematykę podjętą w czasie dwudniowych obrad, podkreśliła wspólne przebycie przez uczestników naukowego przedsięwzięcia „długiej drogi” po rozległym świecie dawnych i współczesnych ksiąg

żek, wystąpienia dotyczyły bowiem wypowiedzi zalecających, które zostały zamieszczone w dziełach od starożytności począwszy, a na publikacjach najnowszych, wydanych już w XXI wieku skończywszy. W swoim wystąpieniu nawiązała do zgłaszanych już w trakcie obrad postulatów (między innymi dra hab. prof. UR Marka Stanisza, dra hab. Michała Kurana, dr hab. prof. UŚ Marioli Jarczykowej), dotyczących potrzeby identyfikacji i typologii cech zalecających wypowiedzi występujących w zróżnicowanych formalnie elementach piśmienniczych ramy wydawniczej dawnych i współczesnych druków, a także syntetycznego opracowania zagadnień związanych z licznymi i ważnymi funkcjami wypowiedzi zalecających, funkcjami, które nie sprowadzają się do promowania dzieł, ale ponadto (co istotne) identyfikują utwory i czytelników określonych kręgów, są swego rodzaju instruktażem, „jak czytać”, oraz stanowią swoisty gest rytualny tworzący wspólnotę autorów i odbiorców.

Pokłosiem dwudniowych obrad nad wypowiedziami zalecającymi w dawnej i współczesnej książce będzie planowana publikacja zbiorowa – czwarty już tom w dorobku Zakładu Historii Literatury Baroku i Dawnej Książki w całości poświęcony elementom literackiej ramy wydawniczej w drukach wielu stuleci.

Dominika Fesser